

А. Ю. Якимчук,

к.е.н., докторант кафедри державного управління
та місцевого самоврядування НУВГП,
м. Рівне

ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНУ БІОРІЗНОМАНІТТЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ТА РОЗВИНЕНИХ ДЕРЖАВ СВІТУ

Охарактеризовано стан біорізноманіття України. Велику увагу приділено функціонуванню лісових екосистем. Запропоновано механізми державного управління для підвищення ефективності збереження біорізноманіття в Україні.

Ключові слова: біорізноманіття; регулювання; держава; державні механізми.

Біологічне різноманіття є основою для існування людини, невід'ємною складовою довкілля. Відповідно до Конвенції про біологічне різноманіття термін «біологічне різноманіття» визначається як «різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи, серед іншого, наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є. Однією із складових біорізноманіття є лісові ресурси. Ліси України за призначенням і розміщенням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі рекреаційні, естетичні виховні та ін.) функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах. Проте останнім часом спостерігається значне погіршення стану лісових екосистем, їх зрідженість, а отже, невиконання своїх екологічних функцій. Усе це зумовлено недоліками управління, застосуванням застарілих управлінських методів, що й визначило актуальність, мету, предмет та об'єкт дослідження.

Питанню збереження біорізноманіття загалом та лісових ресурсів зокрема присвячено цілу низку праць вітчизняних науковців, зокрема С. М. Бобильова, П. І. Гамана, А. А. Гусева, А. С. Мартинова, Л. Г. Мельника, І. М. Синякевича, А. А. Тішкова та інших, які в основному стосуються підтримання екологічного стану екосистем. Проте питання ефективного збереження, побудови

раціональної системи управління до цього часу залишаються відкритими.

Мета статті – обґрунтування шляхів удосконалення системи управління збереженням біорізноманіття України на основі вивчення стану біорізноманіття та його еколого-економіко-соціальної ефективності.

Усі ліси в Україні є власністю держави. Ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Згідно з законодавством України ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади громадяни та юридичні особи.

Ліси та лісове господарство України мають певні особливості порівняно з іншими європейськими країнами, а саме [1]:

- відносно низький середній рівень лісистості території держави;
- зростання лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим), які мають істотні відмінності щодо лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу;
- переважно екологічне значення лісів та висока їх частка (до 50 %) з обмеженим режимом використання;
- історично сформована ситуація із закріпленням лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприємствам, установам і організаціям більш ніж п'ятдесяти міністерств і відомств);
- значна площа лісів (3,5 млн га) зростає у зоні радіоактивного забруднення;
- половина лісів України є штучно створеними і потребує посиленого догляду.

Ліси територією України розташовані дуже нерівномірно. Вони сконцентровані переважно в Поліссі та в Українських Карпатах. Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси,

пом'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечують одержання більшої кількості деревини (табл. 1). Отже, найбільш лісистими є території Закарпатської (51 %), Івано-Франківської (41 %) Рівненської (36 %) Житомирської (33 %) та Волинської (31 %) областей. Проте у жодній області показник фактичної лісистості не відповідає оптимальному значенню. Найбільш наближеним він є у Вінницькій, Запорізькій, Львівській та Черкаській областях (рис. 1).

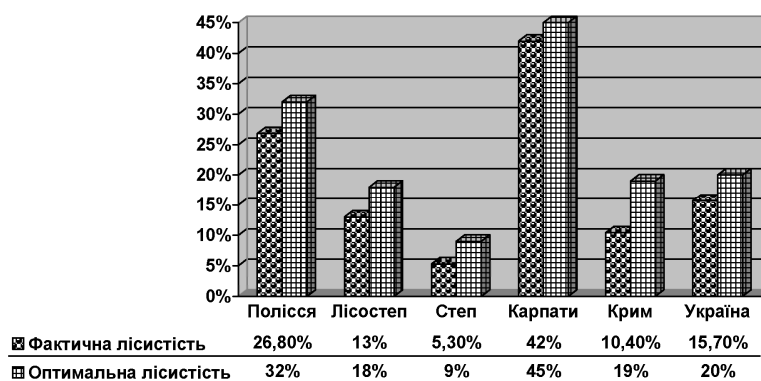

Рис. 1. Лісистість території України

Показники фактичної та оптимальної лісистості території України в розрізі областей наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Лісистість території України в розрізі областей

№ з/п	Назва адміністративної області	Загальна територія, тис. км ²	Вкриті лісовою рослинністю землі, тис. га	Фактична лісистість, %	Оптимальна лісистість, %
	1	2	3	4	5
1.	АРК (із містом Севастополь)	27,0	308,7	11,4	19
2.	Вінницька	26,5	351,4	13,3	15
3.	Волинська	20,1	632,4	31,3	36
4.	Дніпропетровська	31,9	152,8	4,8	8
5.	Донецька	26,5	185,5	7,0	12
6.	Житомирська	29,8	989	33,1	36
7.	Закарпатська	12,8	652,9	51,0	55
8.	Запорізька	27,2	105,4	3,9	5
9.	Івано-Франківська	13,9	567,7	41,5	48
10.	Київська (з містом Київ)	28,9	632,2	21,9	24
11.	Кіровоградська	24,6	158,8	6,5	11
12.	Луганська	26,7	282,9	10,6	16
13.	Львівська	21,8	626,4	28,7	30
14.	Миколаївська	24,6	94,9	3,9	7

15.	Одеська	33,3	195,3	5,9	9
16.	Полтавська	28,8	236,2	8,2	15
17.	Рівненська	20,1	731,7	36,4	41
18.	Сумська	23,8	403,8	17,0	20
19.	Тернопільська	13,8	192,4	13,9	20
20.	Харківська	31,4	372,7	11,9	15
21.	Херсонська	28,5	132,4	4,6	8
22.	Хмельницька	20,6	262,7	12,9	17
23.	Черкаська	20,9	319,3	15,3	16
24.	Чернівецька	8,1	237,8	29,4	33
25.	Чернігівська	31,9	656,6	20,6	22
	Усього	603,5	9490,9	15,7	20

Аналіз розподілу земель лісового фонду за групами лісів наведено в табл. 2. Ліси України сформовані понад 30 видами деревних порід, серед яких домінують сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця. Хвойні насадження займають 42 % загальної площі, а твердолистяні насадження – 43 %. Основними лісоутворюючими породами в лісах України є: хвойні – сосна звичайна, ялина, ялиця; твердолистяні – дуб звичайний, бук лісовий, граб звичайний, ясен звичайний, клен гостролистий; м'яколистяні – акація біла, береза повисла, осика, вільха чорна. Хвойні насадження займають 42 % загальної площі, а твердолистяні насадження – 43 % [1–4].

Таблиця 2

Розподіл земель лісового фонду за групами лісів

№ з/п	Категорії земель	Ліси природоохоронного, захисного та рекреаційно-оздоровчого значення, тис. га	Інші землі	Разом, тис. га	Лісистість території, %	
					Ліси природоохоронного, захисного та рекреаційно-оздоровчого значення	Інші землі
1.	Загальна площа земель	6021,6	4760,6	10782,2	56	44
2.	Лісові землі	5506,7	4532,9	10039,6	55	45
3.	Вкриті лісовою рослинністю:	5131,8	4268,4	9400,2	55	45
	- незімкнуті лісові культури	109,2	118,1	227,3	48	52
	- лісові розсадники	14,4	7,0	29,4	66	34
	- рідколісся, галявини, зруби, згарища, загиблі насадження	203,4	88,5	291,9	70	30
4.	Усього лісів можливих для експлуатації	1338,9	3598,6	4937,5	27,1	72,9
5.	Нелісові землі	514,9	227,7	742,6	69	31

Сукупність усіх природних і штучних лісів України складає її лісовий фонд, загальна площа земель якого налічує 10,8 млн га, з яких 9,5 млн га вкрито лісовою рослинністю. До лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 га. До лісового фонду належать також земельні ділянки, не вкриті лісовою рослинністю, але надані для потреб лісового господарства. Усі ліси України знаходяться у відомстві різних міністерств та відомств (табл. 3).

Таблиця 3

Землі лісового фонду України за відомчою підпорядкованістю

<i>№ з/п</i>	<i>Підпорядкованість земель лісового фонду</i>	<i>Площа, млн га</i>	<i>Частка у структурі, %</i>
1.	Держлісагенство	7,4	68,52
2.	Мінагрополітики	1,8	16,67
3.	Мінприроди	0,1	0,93
4.	Міноборони	0,2	1,85
5.	МНС	0,2	1,85
6.	Мінтранзв'язку	0,1	0,93
7.	Інші міністерства і відомства	0,2	1,85
8.	Землі запасу (не надані в користування)	0,8	7,41

Таким чином, переважна площа земель лісового фонду України за відомчою підпорядкованістю належить Держлісагенству України і становить 68 % у загальній структурі. Другим за значимістю лісокористувачем є Мінагрополітики – 17 %. Площа земель лісового фонду сільськогосподарських підприємств є досить значною і складає до 40 % у порівнянні з площею земель лісового фонду державних лісгоспів, або 26,4 % від площі земель лісового фонду країни. Середній запас деревостанів на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель агролісгоспів та інших правонаступників колишніх КСП на 40% нижчий, ніж в лісах держлісгоспів, а питомий запас стовбурової деревини на 1 га в стиглих і перестійних насадженнях нижчий на 57 % порівняно з таким же в лісах державних лісгоспів.

Крім того, на малоприсадатних для ведення сільського господарства землях протягом останніх 50 років було створено 1,4 млн га протиерозійних лісових насаджень, з яких 150 тис. га – по берегах малих річок і водоймищ. За цей же

період було створено 440 тис. га полезахисних смуг, під захистом яких знаходиться 13 млн га орних земель. Середній запас деревини таких насаджень є об'єктивно меншим, ніж в експлуатаційних лісах, тому за новим Земельним кодексом України вони цілком логічно вилученні зі складу земель лісового фонду.

Основні показники ведення лісового господарства України представлені в табл. 4. Як свідчить аналіз даних таблиці, обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства впродовж досліджуваного періоду зросли на 20 %, що є свідченням зростання потреб у послугах лісового господарства. Показник заготівлі ліквідної деревини несуттєво (2 %), але також зріс, проте її частка від рубок головного користування становить лише 45 %. Основним видом лісових ресурсів є деревина. Щорічний обсяг заготівлі ліквідної деревини від усіх видів рубок в Україні становить близько 15 млн м³ (по Держлісагенству – 12 млн м³), зокрема від рубок головного користування – 6,5 млн м³ (по Держлісагенству – 5,6 млн м³). Загальний запас деревної маси в лісах України оцінюється в 1,7 млрд м³. Середній запас деревної маси на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель становить 185 м³, запас на 1 га стиглих і перестійних деревостанів – 237 м³. Середній приріст на 1 га вкритих лісовою рослинністю земель дорівнює 3,8 м³.

Таблиця 4

Основні показники ведення лісового господарства

Показники		Роки		
		2008	2009	2010
Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн грн.		3382,7	3138,1	4097,7
у тому числі продукція лісозаготівель	млн грн	2378,1	2656,0	3530,2
	%	70,3	84,6	86,2
Заготівля ліквідної деревини, тис. м ³		15723,7	14221	16145,6
у т.ч. від рубок головного користування	тис. грн	6996,8	6704,0	7239,0
	%	44,5	47,1	44,8

Отже, загальна площа земель лісогосподарського призначення та лісів на інших категоріях земель становить 10,8 млн га, з них 9,5 млн га вкриті лісовою рослинністю. Лісистість території України становить 15,7 %, а лісистість за

площею суходолу – 16,4 %. За висновками науковців, оптимальна лісистість повинна становити 20 % від території держави, для її досягнення необхідно створити понад 2 млн га нових лісів. За площею лісів та запасами деревини Україна відноситься до лісодефіцитних країн. Питання вирощування високопродуктивних лісів та довговічних захисних лісових насаджень, збільшення площі лісів має сьогодні для держави особливе значення. З урахуванням зазначеного основним завданням лісового господарства залишається своєчасне та якісне відновлення лісів на зрубках, збільшення їх площі за рахунок непридатних для сільгоспвиробництва земель, розширене відтворення та підвищення продуктивності лісових насаджень.

Лісові ресурси становлять значну частку біорізноманіття України. Переважна площа земель лісового фонду України за відомчою підпорядкованістю належить Держлісагенству України і становить 68 % у загальній структурі. Другим за значимістю лісокористувачем є Мінагрополітики – 17 %. Площа земель лісового фонду сільськогосподарських підприємств є досить значною і складає до 40 % у порівнянні з площею земель лісового фонду державних лісгоспів, або 26,4 % від площі земель лісового фонду країни. Система управління збереженням біорізноманіття України має складну та багатогалузеву структуру, що характеризується дублюванням функцій, подвійним підпорядкуванням, застосуванням застарілих механізмів державного управління. Отже, створення ефективної системи управління збереження біорізноманіття можливе за умови застосування кращого міжнародного досвіду розвинених держав світу у поєднанні із національними особливостями, формуванням єдиної методологічної бази нормативних показників із їх законодавчим закріпленням, залученням економічних стимулятивних інструментів збереження біорізноманіття (грантів, премій, екодотацій, екокредитів, торгівлі квотами на викиди, впровадження інструментів «зеленої економіки»).

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України : Закон України від 02.08.2006 р. № 3404-IV [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua-tenders.com>.
2. *Євдокименко В. К.* Регіональна політика розвитку туризму: методологія, формування, механізм реалізації / В. К. Євдокименко.– Чернівці : Прут, 1996. – 228 с.
6. *Загвойська Л. Д.* Економічний аналіз інвестиційних проектів : навч. посіб. / Л. Д. Загвойська, Т. Є. Маселко, М. М. Якуба. – Л. : Афіша, 2006. – 317 с.
3. *Гаман П. І.* Інструменти екологічної політики та їх вплив на рекреаційне природокористування [Електрон. ресурс] / П. І. Гаман. – Режим доступу : <http://firearticles.com/ekologichna-politika/19-instrumenti-ekologichnoyi-politiki-ta-yix-vpliv-na-rekreacijne-prirodokoristuvannya-p-i-gaman.html>.
4. *Якимчук А. Ю.* Економіка та організація природно-заповідного фонду України : моногр. / А. Ю. Якимчук. – Рівне : НУВГП, 2007. – 208 с.

Yakymchuk A. Y. The Characteristic of Biodiversity Condition: a Comparative Analysis of Public Administration in Ukraine and Developed Countries in the World.

The characteristic of the state of biodiversity of Ukraine has been done. The functioning of forest ecosystems has been investigated. The mechanisms of governance to improve biodiversity conservation in Ukraine have been ordered.

Key words: biodiversity; regulation; state, national mechanisms.

Якимчук А. Ю. Характеристика состояния биоразнообразия: сравнительный анализ системы государственного управления Украины и развитых государств мира.

Охарактеризовано состояние биоразнообразия Украины. Большое внимание уделено функционированию лесных экосистем. Предложены механизмы государственного управления для повышения эффективности сохранения биоразнообразия в Украине.

Ключевые слова: биоразнообразиие; регулирования; государство, государственные механизмы.